

Льоля

Дмитро Бузько

Випало так, що всі четверо в "купе" (в лапках, бо не в м'якому, а в жорсткому вагоні) були свої.

Льоля — відповідальна службовка (з її слів). Вона, певне, тільки перенесла тяжку хворобу, про що виразно говорили її великі стомлені очі; жовта, як пергамент, шкіра щільно обтягнула її вилиці й старечо запала на щоках. Якби не це, бігме, вона була б привабливою жінкою: виборно збудована, струнка, з гарними рисами обличчя... На голові в неї був капор, який носять жінки після тифу.

— Бідна дівчина, — думав я, слухаючи її дотепну розмову, — тобі на півроку забути б про свою службу та пожити б безжурним життям, багато ївши, спавши й дихавши здоровим повітрям десь на полі... Ото розцвіла б!

Комсомолка Марійка з якогось окркому*, невеличка полтавка з традиційною червоною хусткою-очіпком, і, звичайно, шкіряна тужурка. Трохи кирпата, очі то чорними черешнями, то блискучими гудзиками, коли вона заходилась заливчастим сміхом, таким щирим та дзвінким, що мимоволі згадувався весняний ранок і лоша на зеленому лузі. Міцна, як збита, зі щоками, як яблука в Спасівку, вся перейнята духом села й ріллі, вона й тут, насупроти нашому прагненню за подорож відпочити від різних справ, невпинно торочила про свої жінвідділи, комгуртки на селі, сельбуди і т. і.*

Четвертий товариш подорожі наймовчазніший із нас. Він сів пізніше за нас і зараз же схилив своє бліде виснажене обличчя (певне, цікаве, бо Льоля, мені на прикрість, щоразу крадькома на нього пильно поглядала) над грубою англійською книгою й лише інколи спиняв на нас спостережливий погляд своїх великих темних очей.

Ще я помітив, коли поїзд, бігши одноманітним степом, чомусь довго спинився на самотній маленькій станції й там загули стогоном дерева, з буйним осіннім вітром говоривши, а повз вікно пронеслась у сіру далеч зграя пожовклого листя, на його обличчі відбилася мрійна меланхолія осені. Він завмер, ніби уважно щось слухав, — чи те, що вітер виробляв надворі, чи те, що в ньому робилось, — не розбереш. Потім витяг із кишені блокнота, щось записав у ньому й знов мовчазно поринув у свою англійську книгу.

Ми й не зглянулись, як надійшов вечір, привітно спалахнула електрика, вікна стали чорні, як галич, — ніби замкнулось навкруги нас коло, і це надало ще більше інтимности нашій бесіді.

Проходив контроль.

— Ваші квитки?

Сталось непорозуміння.

— Ваша плацкарта не відповідає квитку, — сказав контролер Марійці, передаючи її квиток і плацкарту кондуктору. Але не встигла здивована Марійка розкрити рота для протесту, як контролер обміняв її плацкарту з Льолиною, що її проглядав у цю мить, і,

посміхнувшись, сказав:

— Ви, певне, доручили комусь узяти вам квитки.

Марійка й Льоля признались, що квитки їм брав артільний.* Очевидно, він переплутав плацкарти. На цьому інцидент вичерпався.

Контроль рушив далі, й у нашому купе на хвилину запанувало мовчання.

— Дивно, — раптом порушив його наш мовчазний товариш. — Те саме ім'я й випадок із плацкартами.

Ми насторожились: людина, що довго мовчить і раптом заговорить, забезпечена найпильнішою увагою.

— Так. Це мені нагадало одну історію, — казав далі мовчазний товариш, не звертаючись ні до кого зокрема. Потім до Марійки:

— Ви тільки що так палко говорили про мораль класову й так звану вселюдську. — Підкресливши "так звану", він, очевидно, передражнив Марійку. — Ця історія підтверджує справедливість ваших думок...

Знов іронія виразно забриніла в його голосі. Звичайно, Марійка палко прийняла заклик на ґерць і задирливо кинула:

— Ану, розкажіть!

— Добре, — відповів товариш. Його в сутінному кутку не було видно, але в тоні відчулась усмішка.

— Сідайте, товаришу, ближче, — запросила його Льоля, роблячи йому місце між собою й Марійкою.

Він охоче пересів і почав:

— Насамперед я мушу сказати, хто я. Бо я трохи не головний герой цієї події. Тепер я вже на третьому фронті. (Він назвав своє відоме нам ім'я.) Як бачите, так званий (знов іронія) пролетарський поет.

Я помітив, як Льоля присунулась до нього ближче.

— А от, уявіть собі, зовсім недавно я був чекіст.

Льоля якось одсахнулась од нього. Він на мить замовк, ніби занотовуючи собі цю виразну дрібничку, й казав далі:

— У той час, що до нього стосується моя історія, на обрії нашої губчека,* або ДПУ, як вона тоді вже звалася, з'явився великий звір із петлюрівського поля. Тенета агентури вже цупко обплутали його, але ми з арештом не поспішали: він поводився так, ніби ревізував уже пошматовану мережу петлюрівщини, й цим давав змогу й нам її перевірити.

Усе йшло гаразд: "звір" заводив за собою агентуру в доти нам не відомі нетрі, дав уже в наші руки пару грубих ниток шпіонажу, коли раптом зник. Невідомо, чи він сам помітив, що за ним стежать, чи сталася зрада в наших рядах, але всі зусилля знову знайти його слід були марні.

З ранку до пізньої ночі провадив я в ДПУ агентурні розробки, намагаючись де-небудь учути дух збіглого "звіра", і був згубив уже всяку надію, коли раптом одного вечора найнездатніший з агентів, як це часто буває, дістав випадково цілком певні

відомості про схованку "звіра" й про те, що справи з його доручення робить якась гарна панночка, синьоока, з золотавим волоссям, що недавно приїхала з-за кордону.

Пильно вивчивши писану кривульками агентову доповідь і допитавши його самого, я дав низку розпоряджень щодо перевірки цих нових даних і з полегшенням — на цей раз лише смерклося — вийшов із ДПУ

На вулиці падав перший сніг.

Певне, я дуже втомився за попередні дні, бо мої нерви розм'якли і мене опанувала мрійна меланхолія. Зачаровано стежив я за льотом сніжинок, що, як срібні, блищали в світлі ліхтарів і вітрин, туманно згадував щось давнє, журне, але хороше, певне, кохання, бо я пильно придивлявся до жіночих облич, — і раптом скам'янів:

— Льоля!

Так, це була вона. Вся в срібному світлі мережаної морозом вітрини, вона хутко озирнулася, але не на мій голос: я її не кликав. Мене вона не помітила: її очі тільки одну мить, але так пильно зорили когось за мною, що я мимоволі теж озирнувся, а коли знов обернувся до Льолі, вона вже завертала за ріг у темний завулок. Я кинувсь їй навздогін:

— Льолю!

Вона враз нервово спинилась.

— Хто це? — зірвався з переляку її голос. Я назвав себе.

— Ви?! — зойкнула вона. Білою плямою в темряві наблизилася до мене її обличчя й на ньому темним жахом — великі очі...

Здавалося, вічність шелестів сніг, доки ми дивилися один на одного.

Я встиг перебігти сотні думок і нарешті ударивсь об твердий, як кремій, висновок:

Льоля — синьоока панночка з золотавим волоссям, зв'язок "звіра"!

Раптом вона засміялася так безжурно й дзвінко, що до мене враз вернулося відчуття реального часу (його минула коротесенька мить), і всі мої сотні думок разом із висновком поринули в туман фантастики.

— Ой, та й налякали ж ви мене, — казала крізь сміх Льоля, — хіба ж можна так кидатись на людей?.. Але чого ж ми стали? Ходімо, я поспішаю...

Кілька хвилин минуло, поки я остаточно позбавився дивного враження першої миті зустрічі. Льоля засипала мене низкою запитань, таких натуральних і зрозумілих після довгої розлуки добрих знайомих. Я охоче відповідав їй, однак про те, де саме служив, не сказав. Її я теж розпитував: нічого ніякого не підтверджувало моїх підозр...

— Ви з дружиною тут? — ніби ненароком закинула Льоля.

— Ні, розійшлись...

Нічого більше не спитала Льоля. Я розумів чому.

Барвистими плямами спалахнули спогади:

Осінь 18-го року... Київ... Український клуб... Красуня Льоля, що перед нею всі чоловіки, аж до визначних "діячів", оберталися на цуциків на задніх лапках...

Я тоді був закоханий у свою майбутню дружину, що з нею ось розійшовся, й тому до Льолі підійшов цілком байдужно. Вона не знала, звідки ця байдужність, і через неї

саме, як це часто буває, зацікавилася мною, цілком невизначною в тих колах людиною. Раптом їй забажалося вивчити зі мною англійську мову. Я згодився. Але одного вечора я сказав їй, що одержав від своєї нареченої телеграму, — вона їде до Києва, щоб одружитись зі мною...

— Хіба у вас є наречена? — зі щирим розчаруванням спитала мене Льоля, й вивчення англійської мови увірвалося.

А коли ми розлучались, вона сказала: "Мені здається, що як ми стрінемося із вами ще раз, то вже не розминемося..."

Оце саме я нагадав їй тепер. Вона нічого не відповіла, тільки ближче пригорнулася до мене (я вів її під руку).

— Ось я і вдома, — сказала Льоля, спинившись коло невеликого будинку старосвітського стилю.

— До вас можна буде приходити? — спитав я її.

— Хоч і зараз, — відповіла Льоля.

Її кімната дуже нагадувала київську. Так само камін, канапа біля нього, та сама суміш божественного безладу з аристократизмом. Як і тоді, у Києві, я допоміг їй розпалити камін. Як і тоді, вона, лежачи на канапі, сказала: "Мені зимно", — і я накрив її пледом. Але тоді, накривавши, я тільки на мить, мов у тумані, відчув тепло її тіла й байдужно одхилився, а тепер сталося цілком інакше...

Другого дня я дуже спізнився на службу. Ледве встиг я розгорнути свої "діла", як мене покликали до начальника секретно-оперативної частини.

Виявилось, що тому самому нікчемному агенту дуже пощастило (дурням — доля, — сказав начсочи*).

О 10 годині ранку сьогодні, як зазначено у його рапорті, він випадково стрів збіглого "звіра" коло міської станції залізниці; він, очевидно, шукав когось, щоб замовити собі квиток; агент запропонував свої послуги; "звір" погодився і сказав, куди квиток принести; ледве агент став у чергу, як побачив синьооку панночку; він їй теж пропонував свої послуги й теж дістав замовлення...

Квитки ще в агента (була 11 година). Обидва вони до одної станції, найближчого губерньського міста, але на різні поїзди: "звіру" — на кур'єрський, панночці — на поштовий. Обидва поїзди відходять сьогодні ввечері. Поштовий на дві години раніше за кур'єрський.

— Очевидно, операція переноситься в Й-ськ, — сказав начсочи, називаючи місто. — Звичайно, ми їм заважати не будемо. Ви тільки проведете "звіра" до N-ська, передасте там догляд за ним і вернетесь. Але панночку ви мусите "зняти" в дорозі: треба показати "звіру", що значно краще для його справи, коли він сам усе робить, нікому справ не доручаючи. Ви ж розумієте, що нам цікавіше стежити за його аллюрами, ніж за якоюсь, бодай і дуже гарною, панночкою. Ось, подивіться! Той самий агент здобув.

І він подав мені фотографію. Я глянув, щоб знати, кого арештувати доведеться, і раптом начсочи, стіл і весь кабінет хитнулися у мене перед очима й кудись попливли...

— Слухайте, ви або пиячили цілу ніч, або надто перевтомилися, — співчутливо

бубонів начсочи, ткнувши мені шклянкою з водою в зуби.

— Я нездужаю, — ледве вимовив я.

— То, може, комусь іншому доручити операцію? — спитав він.

— Ні, це мігрень, — досить твердо відповів я. — На вечір я буду цілком здоровий...

Вислухавши ще декілька інструкцій, я, як п'яний, вийшов із кабінету. Але, ще не дійшовши до своєї робочої кімнати, я спинився, подумав кілька хвилин, вернувся до начсочи й виклав йому все по ширості.

Він, звичайно, хотів доручити операцію не мені, але я твердо став на тому, що сам її проведу. Я попросив тільки дозволу перевірити ще раз Льолю й сказав, як це, на мою думку, можна зробити.

Начсочи знизав плечима:

— Зайва річ. А втім, як знаєте...

І я пішов.

Покликавши до себе спритного агента, я доручив йому інструктаж свіжої агентурної групи (тих самих, що раніше стежили за "звіром", звичайно, брати не можна було — помітив би), потім узяв у нього квитки, перемінив плацкарти й наказав віддати квитки по плацкартах.

Увечері я вбрався у військове (звичайно я носив цивільне), що дуже змінювало мій вигляд, і за півгодини до відходу поштового вже був на пероні. Я бачив здаля, як пройшла Льоля. Сів я в сусідній вагон. Поруч із нею мав місце один агент, а другий мав служити зв'язком між ним і мною. Все сталось, як гадалось: контроль порадив Льолі зачекати кур'єрського...

Чомусь мрійно-весела сиділа вона в залі першого класу, гаючи ті півтори години, що лишалися до приходу поїзда. Сам я не ризикнув зайти в залу. Я стежив за нею з коридора крізь скляні двері або з перону крізь вікно. На замерзлій шибці я протер собі очко й притулився до нього, певний, що вона мене не побачить. А вона сиділа коло самого вікна, профілем до мене, так близько, що коли б я міг простягнути руку, я дістав би її золотаве волосся, яке неслухняно вибилося з-під сивої шапки. Я бачив виразно її стрілчасті вії, що кидали коротенькі, тремкі, як крила метеликів, сутіні... Ось вона підвела їх, тихо посміхнулась і раптом, як зачарована, обернулася до мене...

Це була одна мить, бо я зараз же одскочив од вікна. Але я виразно бачив, як здивування, тривога й містичний жах майнули в її очах...

У ту саму мить задзвенів сигнал, провіщаючи наближення поїзда. Я взяв себе в руки, хутко пішов до станційної агентури ДПУ і через п'ять хвилин, уже в кожусі й волохатій шапці, сидів у сутінному кутку біля віконечка каси.

Ледве встиг я поставити перед собою ширмою одного з агентів, як Льоля підійшла до каси, зачекала хвилинку й нервово постукала у віконце, що, однак, мало тоді відчинитися, коли це буде нам потрібно. Льоля постукала ще раз, спитала якогось залізничника, що це з касою. Той пробіг, не відповівши, а Льоля раптом тривожно задумалась.

Я виразно відчув її темний напівсвідомий спогад про ту мить коло вікна. Мої нерви,

як антени радіо, приймали її тривогу. Я сховав обличчя в руки, певний, що коли гляну в її бік, наші очі обов'язково стрінуться...

Раптом дмухнуло холодом, загуло, десь стукнули-дзеленькнули двері: прийшов поїзд. І зараз же до мене підбіг агент із тих, що пильнували "звіра", стурбовано сповіщаючи, що "звір" доручив вагоновозатому купити йому квиток, а сам до каси не вийде.

Це порушувало наш план. Агент чекав на моє розпорядження, а я мовчав, безконечно радий тому, що страшний момент, якого я ждав, ніби розстрілу, не настане.

Але агент, не діждавшись мого слова, сам підійшов до вагоновозатого, що вже стояв коло каси, попросив купити йому теж квитка й, коли той згодився, покликав станційного службовця ДПУ що нагадав вагоновозатому його справжні обов'язки.

Тоді я стиснув зуби й чекав.

Як у сні я чув шепотіння агента: "Ось він! Іде!.." Як у тумані побачив, що він стрінувся з Льолею і пізнав її. Вони роздивились свої квитки, взяли ще одну плацкарту, квиток і пішли на перон.

Мій план перевірки справдився: "звір" і його відпоручниця, зберігаючи конспірацію, не призналися б одне одному на людях десь в іншому місці, але тут, на глухій станції, де ніби сама доля їх звела, вони не стримались...

І поет-чекіст замовк.

— Ну? — не втерпіла Марійка. — Що ж ви зробили?

— Ви ще питаєте? — відповів він. — Звичайно, довів їх до вагона, а коли вони розлучилися, бо ж їхати вкупі їм не личило, я арештував Льолю, як мені було наказано... Я лишився вірним класовій моралі й революційному обов'язку.

Тихо стало в нашому купе.

Ритмічно гуркотіли колеса, за вікном у чорне минуле бігла ніч...

— Ото вам покута за те, що колись належали до тих, серед кого ви могли стрінутись із вашою Льолею, — зітхнула Марійка.

Ніхто не підтримав її. Всі думали мовчки.

Я напружено старався уявити собі обличчя колишнього чекіста в ту мить, коли він арештовував Льолю. І не міг ніяк. Я навіть нахилився до нього, щоб глянути, яке воно, коли він хоч пригадує цей тяжкий момент, і аж здригнувся: він весело й саркастично посміхався!..

— Бачу, що вірність революції нікому з вас не подобається, — сказав він. — Бо й Марійка не знайшла нічого кращого, як шпигнути мене моїм непролетарським походженням. Так слухайте, що було далі. Ні! Я не арештував її. Я передав докінчення операції своєму підручному, на що не мав права, не наказавши йому арештувати Льолю, що вже було злочином, і вернув додому з зустрічним поїздом.

— І вас не розстріляли? — обурено спитала Марійка.

— Та ніби ні! — розсміявся чекіст.

— Шкода! — бухнуло завзяте дівча і рішуче одвернулося до вікна. А він спокійно казав далі:

— Вернувся додому, зачинив двері й міркую, що краще: ціанистий калій чи куля? Коли раптом як загукотить у двері. Одчинив — начсочи. Чомусь страшенно веселий. До мене:

— Арештували?

— Ні, — кажу я трагічно, а сам лютую: чому він радіє?

— Зараз же на хліб, на воду його, йолопа, дурня!..

І він розкотився добірною лайкою. Я почав лупати очима:

— Кого?

— Та вашого геніального агента, Пінкертон вашого... Ви ж дістали мою телеграму. За годину приходьте: допит робитимемо...

— Кому? — хотів я спитати, але начсочи вже грюкнув дверима. Я кинувся до своєї шинелі й витяг із кишені нерозпечатану телеграму, яку справді дістав на станції в момент переодягання: "Звіра взято в місті. Дурень наплутав. Киньте все. Вертайтеся".

Заливчасто сміялась Марійка з такого несподіваного фіналу, зовсім забувши, що поета-чекіста все ж слід було розстріляти. Нервовим, якимсь надірваним сміхом їй вторила Льоля.

— Бідна жінка! Що то значить хворість, — думав я. І сміятись по-людськи не може.

А далеко за північ, коли вже всі спали, настирлива думка шкребла мій мозок:

— Тут щось є!

Але я ніяк не міг зрозуміти, що саме, і заплющив очі, твердо вирішивши виспатись і обміркувати все вранці на свіжий розум. Коли раптом щось штурхнуло мене в бік. Я розплющив очі: Льоля обережно знімала з горішньої полиці свій чемодан. Поїзд стояв.

— Сходите? — здивовано запитав я.

Вона мовчки хитнула головою й заспішила. Звичайно, я галантно виніс її чемодан на перон, знайшов їй артільного.

— Ви ж їхали далі. Чого це раптом надумали? — питав я її, прощаючись.

— Тут у мене сестра, нагадала завітати до неї... Скоріше йдіть — уже другий дзвінок, — знову заспішила Льоля.

У вагоні в проході я зустрівся з чоловіком в уніформі службовця залізничного ДПУ. Він ніби йшов од полиці, де спав поет-чекіст. Можливо, це мені тільки здалося.